

3. Методи обробки результатів:

- а) метод якісного аналізу має на меті смислове групування одержаних результатів у вигляді, зручному для їх інтерпретації;
- б) методи кількісного аналізу, спрямовані на кількісну обробку результатів за допомогою методів математичної статистики.

4. Інтерпретаційні методи (пояснення):

- а) генетичний метод – має на меті встановлення вертикальних зв'язків між рівнями розвитку досліджуваних феноменів. Виявлення специфіки цих рівнів розвитку певної функції;
- б) структурний метод – передбачає виділення горизонтальних структурних зв'язків між компонентами досліджень цілісного феномену.

Отже, сучасна наукова психологія має в своєму розпорядженні широкий арсенал методів активного дослідження, пізнання та впливу на психіку людини, щоб допомогти їй у складних умовах нинішнього напруженого, динамічного життя. Тому психологія займає гідне місце серед інших наук про людину.

Список використаних джерел

1. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
2. Степанов О. М. Педагогічна психологія. Київ : Академвидав, 2011. 416 с.
3. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2018. 206 с.

Лесніков В. В., здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

ФОРМУВАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Найбільш важливою складовою частиною наукового дослідження є експеримент – метод емпіричного дослідження, що базується на активному та цілеспрямованому втручанні суб'єкта у процес наукового пізнання явищ та предметів реальної дійсності шляхом створення умов, що контролюються та управляються, які дозволяють встановлювати визначені якості та закономірні зв'язки в об'єкті, що досліджується, та багаторазово їх відтворювати.

Від звичайного спостереження експеримент відрізняється активним впливом дослідника на явище, яке вивчається. Основною метою експерименту є виявлення властивостей досліджуваних об'єктів, підтвердження наукових

гіпотез і на цій основі більш широке та поглиблене вивчення теми науково-педагогічного дослідження.

Педагогічний експеримент є ефективним засобом розроблення та впровадження інновацій, що лежать в основі розвитку та оновлення системи освіти. Удосконалення системи освіти в Україні безпосередньо залежить від процесу експериментування, у ході якого створюється нова освітня практика.

Тому нині виявляється значний інтерес до організації та проведення педагогічних експериментів як одного з видів дослідницької діяльності.

Теоретичні засади педагогічного експерименту активно розробляють сучасні вітчизняні науковці Т. Алексеєнко, І. Гавриш, Ю. Гільбух, С. Гончаренко, Л. Кайдалова, Т. Кожухова, Г. Ніколаї, В. Тушева, В. Шпалінський та інші. Різноманітним аспектам експерименту як наукового методу дослідження присвячено праці зарубіжних дослідників Дж. Гласс, Р. Готтсданкер, Д. Кемпбелл, У. Кокрен, Дж. Стенлі та інші.

Експеримент є одним з основних методів наукового пізнання загалом та психологічного дослідження зокрема. Він відрізняється від спостереження та інших емпіричних методів активним втручанням у ситуацію дослідника, який планомірно маніпулює однією або кількома змінними (факторами) і реєструє супутні зміни у поведінці досліджуваного об'єкта. Правильно поставлений експеримент дає змогу перевіряти гіпотези в причинно-наслідкових казуальних відношеннях, не обмежуючись констатацією зв'язку (кореляції) між змінними.

Перший психологічний експеримент (В. Вундт) ґрунтувався на дуалістичній теорії зовнішнього паралелізму психічного (як суб'єктивного) і фізіологічного (як об'єктивного). Дуалізм, що домінував у психології, на думку С. Рубінштейна, заперечував об'єктивне наукове дослідження свідомості. Психологія як самостійна експериментальна дисципліна постала в умовах кризи її методології. В. Вундт, запроваджуючи у психологію експериментальний метод, усвідомлював його обмеженість.

На цьому наголошував С. Рубінштейн: «Вундт ніколи не прагнув перетворити експеримент на універсальний метод психології. Навпаки, він обмежував його застосування сферою більш елементарних психологічних функцій і акцентував, що вищі прояви духовного життя варто вивчати іншими методами. Насамперед він пропонував для їхнього вивчення історичний метод».

Нині експеримент розглядають у контексті дослідницького методу, який класифікують на неекспериментальний (описовий) та експериментальний. До неекспериментального методу належать різні види (методики) спостережень, бесіди, метод вивчення продуктів діяльності. Суть експериментального методу полягає в цілеспрямованому створенні умов, які забезпечують активний вияв

досліджуваного фактору (змінної) і реєстрацію змін, а також можливість активного втручання експериментатора в ситуацію дослідження і діяльність досліджуваного.

У контексті нашого дослідження докладного аналізу потребують наукові розвідки психологів щодо формувального експерименту як методу дослідження зміни психіки особистості у процесі активного впливу дослідника на випробовуваного.

Формувальний експеримент дає змогу не обмежуватися реєстрацією виявлених, а шляхом створення спеціальних ситуацій розкривати закономірності, механізми, динаміку, тенденції психічного розвитку, становлення особистості та визначати можливості оптимізації цього процесу.

У психологічному словнику (за ред. О. Петровського та М. Ярошевського) зазначено, що у психологопедагогічних дослідженнях як синоніми формувального експерименту використовуються поняття: перетворювальний, творчий, виховуючий, генетико-моделюючий експеримент, метод активного формування психіки, психотерапевтичний експеримент тощо [8, с. 458].

Формувальний експеримент широко застосовується також у педагогіці, віковій та педагогічній психології. Значний внесок у його розробку та використання зробили науковці-психологи Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонт'єв, С. Максименко та інші. Фундатором методу формувального експерименту у вітчизняній психології вважають Л. Виготського [4].

Формувальний (експериментально-генетичний, генетико-моделюючий, навчальний, перетворювальний тощо) експеримент учений розумів як штучне відтворення (моделювання) процесу психічного розвитку особистості. Його мета полягає у вивченні умов і закономірностей виникнення психічних новоутворень. Експериментатор ставить завдання формування нової для випробовуваного здібності. Дослідник теоретично визначає й емпірично добирає необхідні методи, засоби, форми досягнення запланованого результату, прагнучи досягти передбачуваних показників сформованості. Експериментальна модель формувального експерименту пояснює прогрес і розкриває механізми якісних стрибків у розвитку певних психічних здібностей випробовуваних.

Реалізація стратегії експериментального генезису психічних здібностей представлена у наукових доробках П. Гальперіна (формування уваги у молодших школярів як дії внутрішнього контролю), Ю. Гіппенрейтера, О. Леонт'єва, О. Овчинникової (формування звуковисотної чутливості як особливої сенсорної здібності людини) та ін. Значну увагу проблемам формувального експерименту приділяла Л. Божович. У праці «Личность и ее формирование в детском возрасте» вчена визначила сутність формувального експерименту в контексті дитячої психології як метод «вивчення особистості дитини в процесі її активного і цілеспрямованого виховання» [2, с. 129].

Велике значення для розвитку психології особистості і виховання мало здійснене Л. Божович комплексне дослідження особистості школяра в умовах реального життя і діяльності в учнівському колективі. У цьому дослідженні застосовувалася розроблена в лабораторії Л. Божович методика формувального експерименту, яка згодом стала широко впроваджуватися в практику психолого-педагогічних досліджень науковців усієї країни. Отже, Л. Божович як науковець-психолог, дослідник-експериментатор збагатила психологію радянських часів новими ідеями та методами психолого-педагогічного дослідження. Відомий український психолог С. Максименко ґрунтовно і всебічно розробив теорію і практику психолого-педагогічного експерименту. Учений стверджував, що своїми досягненнями психологія, зокрема вікова та педагогічна, завдячує експериментальним методам дослідження.

Науковий експеримент учений визначив як «об'єктивний інструмент пізнання об'єктивної дійсності. В експерименті здійснюється відтворення об'єктивних явищ у «чистому вигляді» і в потрібних досліднику умовах. У ході експерименту можливо також створювати нові штучні предмети вивчення, нові зв'язки та відношення, яких у природних умовах не існує» [6, с. 86].

Розвиваючи цю ідею, С. Максименко довів, що експеримент не є лише емпіричним дослідженням, оскільки в ньому особливу роль відіграють ідея, теорія, гіпотеза, наукове передбачення. «Експеримент, – писав учений, – виступає продовженням науково-теоретичної діяльності. Остання є органічною структурною одиницею здійснення експерименту. Результати експерименту стають дослідною основою загальнотеоретичних положень та формулювань. Експеримент є логічним продовженням теорії, без нього теорія не може одержати свого повноцінного наукового оформлення» [6, с. 87]. С. Максименко докладно обґрунтував відмінність експерименту від спостереження, зазначаючи, що основною функцією експерименту є створення нових предметів як зв'язків, співвідношень або відношення досліджуваного об'єкта та його перетворення за певних контрольованих умов.

Учений глибоко конкретизував та розвинув метод формувального психолого-психологічного експерименту. Формувальний експеримент, зазначав учений, – це «тип реального навчально-виховного процесу, експериментальність якого полягає у нетрадиційності... Формувальний експеримент як метод вивчення психічного розвитку в навчанні є своєрідною організацією навчальної діяльності учнів, коли експериментально-педагогічний вплив спрямований на її основні структурні компоненти» [6, с. 112–113].

Формувальний експеримент зумовлюється потребами навчальної практики та спрямований на вдосконалення і підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Його логіка побудови формується такими етапами:

1) констатувальний експеримент, який свідчить, що до початку спеціального навчання у навчально-виховному процесі немає або представлений не повною мірою «предмет дослідження»;

2) формувальний експеримент, у ході якого дослідник здійснює функцію управління процесом формування виділених компонентів навчальної діяльності.

Значну увагу науковці-психологи приділяють проблемі типологізації психологічного експерименту. Залежно від завдань психологічного експерименту, характеру, напряму дослідження та обсягу матеріалу, який охоплюється в ньому, вчені виділяють різні типи експериментів:

- за умовами проведення – лабораторний, природний та комплексний;
- відповідно до мети дослідження – пошуковий, констатувальний, зондувальний, формувальний, контрольний;
- залежно від структури об'єктів та явищ, що досліджуються – простий та складний;
- відповідно до обізнаності випробовуваних – закритий та відкритий;
- за характером взаємодії експериментальних засобів з об'єктом дослідження – реальний та уявний;
- за способом організації – прямий, паралельний і перехресний; експеримент, побудований за методом єдиної схожості або єдиної відмінності, та експеримент за методом супутніх змін;
- за типом моделей, що досліджуються в експерименті – мисленнєвий, ідеальний, безкінечний, реальний; залежно від величин, що контролюються – пасивний та активний;
- відповідно до кількості змінних, що досліджуються – однофакторний та багатфакторний;
- за масштабом проведення – масовий, локальний експерименти та мікроексперимент.

Підсумовуючи результати пошуків у галузі психології вітчизняних науковців, зазначимо, що у психологічній літературі існує значне розмаїття поглядів, тлумачень категорії «експеримент». Науковці-психологи розглядали експеримент як один з основних методів наукового пізнання взагалі та психологічного дослідження зокрема, під час якого відбуваються планомірне маніпулювання одним або кількома експериментальними чинниками і реєстрація змін у психічному розвитку та поведінці випробовуваних. Отже, експеримент є важливим засобом перевірки знань узагалі і наукових теорій зокрема. Експеримент у психології, з одного боку, є важливим джерелом збору фактичного

матеріалу, а з іншого – головним засобом перевірки гіпотези, правильності висновків дослідника та стимулом розумової діяльності науковця.

Формувальний експеримент вирізняється орієнтацією на розвиток учня в освітньому процесі, теоретичною обґрунтованістю експериментальної моделі організації цього процесу, тривалістю дослідження, що гарантує аргументованість і надійність одержаних даних.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания. М. : Институт практической психологии; Воронеж : НПО МОДЭК, 1996. 384 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М. : Просвещение, 1968. 464 с.
3. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. / сост. Ребер Артур (Penguin); пер. с англ. М. : Вече, АСТ, 2000. Т. 2 (П–Я) 560 с.
4. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. М. : Изд-во АПН СССР, 1960. 450 с.
5. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / отв. ред. Ю. М. Забродин, Е. В. Шорохова. М. : Наука, 1984. 444 с.
6. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. К. : НДІ психології, 1990. 239 с.
7. Никандров В. В. Наблюдение и эксперимент в психологии : учеб. пособие. СПб. : Речь, 2002. 103 с.
8. Психология: словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского; сост. Л. А. Карпенко. М. : Политиздат, 1990. 494 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. М. : Учпедгиз, 1946. 704 с.

Матушевський О. В., студент 2 курсу економічного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

Науковий керівник – Зарішняк І. М., канд. пед. наук, доц.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

НЕВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Невербальне спілкування – вид передачі інформації між людьми, для якого характерне застосування невербальної (безсловесної) поведінки як головного засобу передачі інформації [1].